

TIBET ÉS KÍNA TÖRTÉNELMI KAPCSOLATAI

DOBROVITS MIHÁLY

A történelmi igények

Kína és Tibet történelmi viszonyát tisztáznunk mondhatni azért életbevágó, mivel mindkét ország a maga történelmével igyekszik bizonyítani jelenkori álláspontját, miszerint Tibet (1) Kína történelmileg hozzátartozó része, illetve (2) nem része. Ez a két állítás föloldhatatlan ellentétben áll egymással. Történelemről és történelmi hagyományról beszélnünk azonban csak kellő óvatossággal szabad. Egy percig sem tevésthetjük szem elől, hogy olyan vitapartnerekről van szó, akik közül a régebbi már a Római Birodalommal is diplomáciai kapcsolatban állt, de az ifjabb történelmének hajnala sem hasadt később, mint Nagy Károly kora.

Amikor az első Tan- király, Songtsen Gampo (620 k. - 649) Tibet trónjára ült, Tai-tsung (626-649) császárral Kína fölött épp zenitjére ért a T'ang dinasztia napja. Így érthető, hogy az ifjú uralkodó, kinek házassági kedvét szemlélatomást nem csökkentette, hogy közel negyven hűbéresével lépett családi kapcsolatra, Tai-tsunghoz fordult kínai hercegnőért. Igaz nem elsőként. Ha a tibeti hagyománynak hinni lehet, Wen-ch'heng (megh. 680) hercegnőt, Tai-tsung császár édeslányát már Tibetben várta társa, Bhrikuti hercegnő, Amçuvarman nepáli király lánya. Ők ketten a „Nepáli Hercegnő” (*Belsa*) és a „Kínai Hercegnő” (*Gyasa*) lesznek Tibet megtérésének két ikercsillagává, akiket a tibeti hagyomány később istenségként és kultúrhéroszként is tisztelt. A későbbi buddhista hagyomány szerint nem is emberek voltak ők, hanem a Fehér Tára (*Belsa*) és a Zöld Tára (*Gyasa*) megtestesülései. Hozzájuk kapcsolódik a leendő tibeti főváros, Lhasa alapítása is. Ezzel a két házassággal kezdődik, legalábbis Jacques Bacot szerint, a tibeti civilizáció kettős, indiai és kínai kötődése.¹ A kínai házasság volt az első kapocs, amely Tibetet hatalmas keleti szomszédjához fűzte. De miként is kell ezt a kapcsot értenünk?

Házasság és primátus

„Bella gerant alii, tu felix Austria nube!": viseljenek háborút mások, te csak nőszülj, boldog Ausztria – így tartotta az európai közvélemény, amikor 1477-ben az ifjú Habsburg Miksa feleségül vette Merész Károly burgundi herceg leányát, Máriát, s ezzel megszerezte magának a korszak leggazdagabb európai területének számító Németalföldet. Néhány évvel később mi magunk is megtapasztalhattuk, milyen is a Habsburgok házassági kedve, s valóban igaz, hogy Európában, szinte a legutóbbi időkig, a fejedelmi családok bonyolult házassági viszonyai egész nemzetek sorsát

¹ Bacot, J.: *Introduction à l'histoire du Tibet*, Paris 1962, p. 13.

dönthették el. Azt is tudjuk jól, hogy a keleti, iszlám világ despotikus urai szívesen gyűjtötték össze háremükben az általuk függőségbe vont, kisebb hatalmú uralkodók leányait. A Kína és szomszédai közötti kapcsolatban azonban ezek egyike sem volt jellemző. Házasság révén itt nem cserélhettek gazdát birodalmak, s a kínai császárok sem vették háremükbe barbár szomszédai lányait. Ha ilyesmire sor került, azt általában nagyon erős barbár nyomás és hosszadalmas diplomáciai előkészítés kellett előkészítse. Elvégre az Ég Fia nem válhatott csak úgy valamely barbár szomszédja vejévé, viszont gyakran egyezett bele, hogy kitüntetésképpen kínai hercegnőt küldjön barbár szomszédai udvarába. A tibeti Tan-királyok korával közel egykorú jenyiszeji föliratok tanúsága szerint nem csak a mai Mongólia türk és ujjur kagánjai, de a tőlük északra lakó jenyiszeji kirgizek előkelői is gyakran kaptak hercegi rangú kínai feleséget.

Ezek a házasságok tehát jól tükrözték Kína viszonyát szomszédaihoz. Bármily hosszú és fordultatos lett légyen is a kínai történelem, egy alapvető dologban soha nem változott a Mennyei Birodalom lakóinak szemlélete. Saját elképzelésük szerint Kína az „Égalatti” középpontja, amely annak függvényében osztja meg szellemi és anyagi javait szomszédaival, ahogy azok elfogadják a Középső Ország (*Chung kuo*, ez Kína saját neve) primátusát. Mindaddig, amíg az európai behatolás a hagyományos kínai világképet össze nem törte, Kína az általa ismert világ központjaként és legmagasabbrendű civilizációjának birtokosaként látta önmagát. Olyan központnak, amelyet barbár szomszédai földjük szerény termékeivel megrakodva keresnek föl, hogy illő tiszteletük és hódolatuk kifejezése után szerény adójukért cserébe császári kegyben és a civilizáció jótéteményeivel térhessenek haza. Így cselekedniük annál is illendőbb volt, mivel az Ég Fia nemcsak Kína uralkodója volt, de a világ rendjéért felelős egyetemes úr is. Kína és szomszédai kapcsolatait tehát nem egyszerűen a centrum és a periféria viszonya határozta meg, de az a gondolat is, hogy ez a kettő voltaképpen egységet alkot. A kínai császárkor utolsó dinasztiája, a Ch'ing ház uralma alatt ez az egység látszólag a csúcspontjára jutott: az Ég fia egyaránt közvetlen hatalmat gyakoroltak a Mennyei Birodalom szívében és annak távoli perifériáin. E dinasztia bukásával pedig a periféria népei, köztük Tibet is, úgymond a Kínai Köztársaság, majd Népköztársaság szabad, boldog és egyenrangú polgárai lettek. Így hangzik nagyjából a történet kínai verziója. Ez az okfejtés kétségkívül szellemes, azonban nagy valószínűséggel nem igaz.

A kínai történeti érvelés téves pontjai

A kínai érvelés eredendően gyöngye pontja az, hogy az egységet nem a kínaiak, hanem a barbárok hozták létre: először a mongolok (Yüan dinasztia, 1280-1368), majd a mandzsuk (Ch'ing dinasztia, 1644-1912). Bár a barbár eredetű uralkodók, alkalmazkodva a kínai hagyományhoz, általában maguk is fölvtették a kínai császári címet, nem-kínai alattvalóikkal saját szokásaik szerint bántak. Amikor

tehát Tibet és Kína ténylegesen egy és ugyanazon állam szervezetébe tartoztak, annak kereteit nem Kína hozta létre, hanem egy másik hatalom. Tibet és Kína összetartozását az jelentette, hogy mind a ketten ugyanannak a tágabb egységnek, a Mandzsu Birodalomnak voltak a részei.

Tibet és Kína viszonya a Tan-királyok alatt

Tibet és Kína viszonya hamar megromlott, s kisebb-nagyobb előcsatározások után már a buddhizmust államvallássá (791) tevő Tan-király, Khri-srong lde-btsan (755-797) idején elkeseredett háborúkat vívott egymás ellen a két ország. A béke nem is állt helyre egészen 821-ig, amikor Ral-pa-tchan (816-836) idején – voltaképpen kínai vereséggel – nem érték véget a csatározások. Az ekkor föllállított három kőoszlop azóta is két egyenrangú birodalom békekötéseként hirdeti ezt az aktust. Igaz, ez a dicsőség nem tartott túl soká. Ral-pa-tchan utóda, Langdarma nem csak a buddhizmussal igyekezett radikálisan szakítani, de halálával a tibeti birodalom is összeomlott: 861 után a mai Mongólia területéről Sa-csouba (Tunhuang, Kanszu tartomány) és Kelet-Turkesztánba került, eredetileg manicheus ujgurok lettek a buddhizmus zászlóvivői Belső-Ázsiában.

Kína és a buddhizmus

Kína és Tibet történelmi viszonyának megértéséhez elengedhetetlen azt is tudni, milyen szerepet töltött be a buddhizmus a két országban. A buddhizmus egyrészt, Wen-ch'eng hercegnő személyével, valóban Kína felől érte el Tibetet. Mire odaért, Kínában már évszázados múltra tekinthetett vissza, s azóta is a kínai kultúra elválaszthatatlan része. De ha közelebről megnézzük, milyen szerepet vitt a buddhizmus az egyik és a másik országban, máris a szemünkbe ötlük egy lényeges különbség. A buddhizmus Kínában soha nem emelkedett állami ideológia rangjára, s minden népszerűsége ellenére gyakran volt hivatalos üldöztetésben is része. A kínai hivatalosság szigorúan tartotta magát a konfucianus hagyományokhoz. A buddhizmus, s ezt nem kisebb tudós, mint Wolfram Eberhard kutatásaiból tudjuk, éppen a konfucianizmus ellen-ideológiájául szolgált Észak-Kínában, ahol a különféle barbár dinasztiaiknak szolgált szellemi támpontul.² Nem véletlen, hogy államvallássá először egy barbár dinasztia, az észak-kínai T'o-pa Wei (386-534) uralma idején vált. A Wei uralkodók udvarának szerzetesei azonban nem annyira kínaiak voltak, mint turkesztániak és khotániak.³ A Wei ház példáját azután számos észak-kínai dinasztia követte, a mongol nyelvű kitajok alapította Liao, a mandzsu rokon dzsürsücsik alapította Kin, s a tangut Hsi Hia. E sorból egyedül csak a 763-ban manicheussá vált ujgurok lógnak ki, akik egy évszázaddal később,

² Eberhard, W.: *Conquerors and Rulers*, Leiden 1965, p. 127; Moses, L.W.: *The Political Role of the Mongolian Buddhism*, p. 20.

³ Eberhard: *id. mű.*, p. 144.

Kelet-Turkesztánban váltak buddhistává. Történetük ilyen alakulásában nyilvánvalóan nagy szerepet játszott az a tény, hogy ők Kína és Tibet VIII. század végi konfliktusában az előbbieket támogatták. Ugyanakkor a királykori Tibet és a belső-ázsiai ujgur birodalom bukásával (840), a kilencedik század közepén teljes erővel bontakozott ki a kínai udvar buddhizmus-ellenes politikája.⁴

Tibet és a Jüan dinasztia

Ha arról a viszonyról akarunk valamit megtudni, amely Tibetet és Kínát a XIII. századtól kezdve fűzte egymáshoz, akkor hasznos leszögezni, hogy az igazi kapcsolat nem annyira a tibetiek és a kínaiak, mint inkább a tibetiek és spirituális tanítványaik, a mongolok között alakult ki. Tibet és Kína viszonyában a mongolok játszották a katalizátor szerepét.

Ezt a viszonyt pedig alapvetően határozta meg az a kapcsolat, amely a Jüan dinasztia alapítója, a mongol Kubiláj kán, kínai nevén Shi-tsu császár (1261/1280-1295) és a Sa-kya rend második apátja, 'Phags-pa (1235-1280) láma között alakult ki. Ez a viszony nemcsak folytatása volt annak a szerepnek, amelyet a buddhizmus a mongol kort megelőző évezred során Észak-Kínában betöltött, de túl is ment azon. Ez határozta meg a mongolok úgynevezett második megtérését (1578), majd pedig azon keresztül a Dalai Lámák fölemelkedését és végül Tibet betagozódását a Mandzsu Birodalomba. Magukat a száraz tényeket a következőképpen írhatjuk le:

Amikor Sakya-pandita (1182-1251) unokaöccse, 'Phags-pa láma Kubiláj spirituális vezetője lett, s egyben a mongol kultúrtörténetnek is fontos szereplője, sajátos viszony jött létre a világi és a szellemi hatalom között. Tibet 'Phags-pa láma öccse, majd később, 1350-ig a Sakya-rend uralma alatt állt. A Dzsingisz kánnak történt 1207. évi meghódolás, amelyet Ögödej második fiának, Godannak betörése erősített meg 1240-ben (ő volt az, aki 1247-ben beiktatta Sakya panditát), nem befolyásolta lényegesen az ország életét. Sokkalta jobban befolyásolta az, hogy létrejött a *qoyar josun* (két jog) elve, amely Gratianis *Decretai*hoz hasonlóan kettéválasztotta a világi (nagykáni) és spirituális elsőbbséget. Ez szolgált jogalappal arra, hogy megegyezés jöhessen létre a 3. Dalai (bSod-nas rgya-mtso/*Sodnam Gyatso* 1543-1588) és a tümet mongol Altan kán (1507-1582) között, hogy kölcsönösen Kubiláj illetve 'Phags-pa láma újjászületéseinek ismerve el egymást, a két nép sorsát máig meghatározó szövetséget kössenek. Nem csak a Dalai Lámák címe származik innen, de az a háttér is, amelyet a mongol támogatás jelentett a Dalai Lámák hatalmának megszilárdulásában.

Ming kor

Még mielőtt erre a krimiszzerűen izgalmas történetre térnénk, érdemes egy pár

⁴ Twitchett, D. (ed.): *The Cambridge History of China*, III/1 (Cambridge 1979), pp. 666-669.

szóval áttekinteni Tibet és Kína kapcsolatait a Ming korban (1368-1644). A két ország között politikai kapcsolatok nemigen voltak ebben az időszakban, a spirituális kapcsolat azonban megmaradt: 1407-ben a Karmapa negyedik újjászületése, Deshen Shekpa érkezett Yung-lo (1403-1424) császár udvarába spirituális vezetőnek (1331-ben már járt egy Karmapa Pekingben). A *gelugpa* rendet alapító Tsongkhapa azonban elutasította a császár meghívását, s a második hívásra is csak a tanítványát küldte maga helyett. Shen-tsung (1573-1620) császár is hiába hívta udvarába 1615-ben a IV Dalai Lámát (1589-1617), a mongol Altan kán dédunokáját.

Az V. Dalai és a mongolok

Az első Dalai Láma, aki Pekingbe látogatott, az V volt. Ő a Ch'ing dinasztia alapító Shun-chih császár (1644-1661) többszöri unszolására járt Pekingben 1652-53-ban. Utazásának oka, legalábbis a tibeti verzió szerint, az volt, hogy beteljesülni látta azt a III. Dalainak tulajdonított jóslatot, miszerint 1578-hoz képest nyolcvan évre Altan kán utódai kezében egyesül majd a Mongólia és Kína feletti főhatalom. Nagyot a jóslat nem tévedett. A Ch'ing dinasztia alapítói ugyan mandzsuk voltak, de legalábbis uralmuk kezdetén sokszor hivatkoztak a Jüan dinasztia örökségére; sőt, megpróbálták magukat annak örököseként beállítani: mielőtt Kína uraivá váltak, már megszerezték a déli és a keleti mongolok fölötti uralmat. A látogatást indokló kínai verzió lényegesen prózaibb volt. A császár arra kérte a Dalait, hogy csillapítsa le a befolyása alatt álló nyugati mongolokat, akik folyamatosan zaklatták a birodalom határvárosait.

Itt érdemes röviden megjegyeznünk, hogy az V Dalai Láma (*Ngawang Lozang Gyatso* 1619-1682) uralma alatt érett be a III. Dalai vetése. A Karmapa és a Gelugpa rendek közötti belviszályokban, amelyek kevés híján a sárgasapkás rend kiirtásához vezettek, az ötödik Dalai a nyugati mongolokra támaszkodhatott; s 1640-től kezdve több, mint egy fél évszázadon át a Gűsri Qošot kán és utódai gyakorolták a világi főhatalmat Tibetben.

Tibet betagolódása a Mandzsu Birodalomba

Tibet betagolódása a Mandzsu Birodalomba 1717 és 1720 között következett be, amikor K'ang-hsi császár (1662-1723) kiűzte Tibetből a Qošot mongolok szerepére pályázó dzsungárokat. A császárt innentől kezdve egy mandzsu kormányzó, *amban* képviselte Lhasában. S itt fontos hangsúlyozni azt a tényt, amelyet az európai gondatlanság elhanyagol, hogy a Ch'ing dinasztia állama nem egyszerűen Kína volt, hanem egy soknemzetiségű Mandzsu Birodalom, amelynek a tulajdonképpeni Kína - minden központi szerepe ellenére -, maga is alávett része volt. A császár ugyan az Ég Fiaként uralkodott Pekingben, de szigorúan vigyázott arra, hogy nem kínai tartományait külön tartsa a tulajdonképpeni Kínától. (Az így létrejött államszervezetet kis jóindulattal az egykori Osztrák-Magyar Monarchiához

hasonlíthatjuk, amelyben az örökös tartományok és a magyar koronaországok két egységet képeztek.) Az így létrejött államban, amelyhez 1759 után Kelet-Turkesztán is odatartozott, a mongol kánok, a tibetiek és a kelet-turkesztáni helyi muszlim uralkodók széles autonómiával bírtak, s gyakorlatilag maguk intézték belső ügyeiket. Gyakorlatilag ebben a hosszú és relatíve békés korszakban (amelyet csak a nepáli ghurkák beavatkozása zavart meg 1788 és 1791 között) alakult ki a tibeti teokráciának az a formája, amilyenek ma ismerjük.

A köztársaság

A Kínai Köztársaság kikiáltása után (1912) sajátos helyzet alakult ki. Egyfelől, a Sun Yat-sen vezette republikánus erők nem titkoltan nemzeti felszabadító harcot hirdettek az idegen, mandzsu dinasztia ellen, azonban természetesnek tartották, hogy az egyetemesnek hirdetett császári hatalom mítosza átalakítható egy nemzetállam mítoszává.⁵ Az nyugati hatalmak, amelyek viszont ebben az időben jobban féltek Oroszország és Japán terjeszkedésétől, mint a tüztől, a *status quo* érdekében elfogadták a kínai álláspontot.

⁵ Bacot: *Introduction*, p. 69.